

2 | 2021

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 119 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | *Studies*

PEŠEK Jiří
Jan Křen. Sedm desetiletí na cestách soudobých dějin 271
(*Jan Křen. Seven Decades on the Paths of Contemporary History*)

LUKIN Pavel V.
Magna contumelia v Benátkách a „novgorodská revoluce“ roku 1136: 328
dvě epizody politického boje a jejich reflexe v pramenech
(*The Venetian Magna Contumelia and the „Novgorodian Revolution“
of 1136: Two Episodes of Political Struggle in Source Accounts*)

SMÍŠEK Rostislav
Leopold I. a Markéta Tereza Španělská v alegorické řeči příležitostné 353
poezie k jejich sňatku roku 1666
(*Leopold I and Margaret Theresa of Spain in the Allegorical Speech
of the Occasional Poetry on their Marriage in 1666*)

Obzory literatury | *Review articles and reviews*

Recenzní článek

BOJDA Martin
Isaak Iselin: Gesammelte Schriften. 2014–2018 387
(*Isaak Iselin: Gesammelte Schriften. 2014–2018*)

ŠTAIF Jiří
Wácslav Władiwoj Tomek 394
(*Wácslav Władiwoj Tomek*)

Recenze

- Florin CURTA
Eastern Europe in the Middle Ages (500–1300) 405
(*Martin Wihoda*)
- János M. BAK – Pavlína RYCHTEROVÁ
Cosmas of Prague. The Chronicle of the Czechs 408
(*Peter Bučko*)
- Joachim von FIORE
Expositio super Apocalypsim et opuscula adiacentia. Teil 1 414
(*František Šmabel*)
- František GRAUS
Mor, flagelanti a vraždění Židů. 14. století jako období krize 415
(*František Šmabel*)
- Marek BUDAJ – Luboš POLANSKÝ
Uherské středověké dukáty ze sbírky Národního muzea.
Zlaté ražby od Karla I. Roberta z Anjou po Jana I. Zápolského (1325–1540) 419
(*Robert Šimůnek*)
- Eva CHODĚJOVSKÁ a kol.
Krajina v rukou barokního člověka. Lidé a krajina v 16.–18. století
na východě Čech 420
(*Michal Vokurka*)
- Karel STANĚK – Michal WANNER
Císařský orel a vábení Orientu. Zámořská obchodní expanze habsburské
monarchie (1715–1789) 424
(*Rudolf Manik*)
- Christopher Alan BAYLY
Zrod moderního světa 1780–1914. Globální spojitosti a srovnání 427
(*Miroslav Šedivý*)

Marian HOCHÉL – Ondřej HANIČÁK – Jiří ŠÍL (ed.) – Romana ROŠOVÁ a kol. 1820 – Opavský kongres. Křižovatka evropské diplomacie (<i>Vojtěch Szajkó</i>)	431
Sebastian RAMISCH-PAUL Fremde Peripherie – Peripherie der Unsicherheit? Sicherheitsdiskurse über die tschechoslowakische Provinz Podkarpatská Rus (1918–1938) (<i>Jan Rychlík</i>)	434
Emil VORÁČEK a kol. V zájmu velmoci. Československo a Sovětský svaz 1918–1948 (<i>Jan Rychlík</i>)	439
Jaroslava HOFFMANNOVÁ Jaroslav Werstadt (1888–1970). O minulosti pro přítomnost (<i>Zdeněk Pousta</i>)	444
Eckart KRÖPLIN Operntheater in der DDR. Zwischen neuer Ästhetik und politischen Dogmen (<i>Martin Bojda</i>)	448
Martin NODL – Piotr WĘCOWSKI (edd.) Marxismus a medievistika: společné osudy? (<i>Vratislav Vaniček</i>)	453
<i>Zprávy o literatuře</i>	459
<hr/>	
Z vědeckého života <i>Chronicle</i>	
<hr/>	
HLAVÁČEK Ivan 200 let francouzské École Nationale des Chartes (1821–2021)	485

Nekrology

Jiří Sláma (23. 11. 1934 – 26. 12. 2020)
(Tomáš Klír)

495

Franz Machilek (9. 1. 1934 – 5. 4. 2021)
(Ivan Hlaváček)

498

Výtahy z českých časopisů a sborníků

504

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Obecné

Josef BENEŠ

Německá příjmení u Čechů

Zrevidovala, upravila a rukopis připravila k tisku Marie NOVÁKOVÁ.

Praha, Agentura Pankrác 2020, 688 s.,

ISBN 978-80-86781-42-6.

Jazykovědec Josef Beneš (1902–1984), autor základních prací o českých jménech, patří mezi ústřední postavy české onomastiky a zvláště antroponomastiky. Tento bohemista s germanistickým vzdělanostním zázemím, inspirovaný osobními zkušenostmi z dvojjazyčné oblasti v jihozápadních Čechách, se po desetiletí věnoval shromažďování dokumentace o prolínání a střídání češtiny a němčiny v příjmeních, a při zkoumání dlouhodobého vývoje vytvořil základnu ke sledování vzájemného vlivu a soupeření těchto dvou jazyků v dějinách českých zemí. Téma už z povahy věci navozovalo politické souvislosti, a proto dosažené výsledky nemohly být za autorova života zveřejněny. Po prvním pracovním vydání na Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (1998) vyšla nyní zásluhou Marie Novákové také definitivní knižní podoba Benešova díla.

Monografie je rozdělena do deseti kapitol, jež postupně pojednávají o pronikání Němců a německých příjmení do českého prostředí, o vztahu českých a německých jmen, o hláskosloví a nářečních rysech, původu a tvorbě příjmení (z osobních jmen, toponym, apelativ a dalších zdrojů). Uza-

vírá ji až příliš stručné shrnutí a souhrn statistických údajů o frekvenci německých příjmení Čechů. Zhruba třetinu knihy tvoří rejstříky, systematicky zpracované M. Novákovou.

Historicky pojaté části výkladu o pozdním středověku a raném novověku jsou založeny na velkém množství dokladů o osobách německého původu, jejichž jména se vyskytla v pramenech narativních i diplomatických, a příležitostných sporech o používání němčiny, resp. obraně výlučného postavení češtiny ve vztahu k přistěhovalcům a obyvatelům příhraničních regionů. Pro 19. a 20. století již mohl autor využít statistických pramenů, ale i dokumentace o jazykové orientaci veřejně činných osobností a o diferenciaci v jejich rodinném zázemí. Značnou část údajů získal Beneš rozpisem faktografie z lokálně a regionálně historické literatury. Zobecnující soudy o národnostních poměrech zakládal na shrnutí jednotlivin, ne vždy plně kompatibilních, nebo je přebíral z odborných prací historiků.

Tím však vznikal pouze obecnější rámec, někdy korigovaný v polemice s názory historiků. Do něho autor začleňoval poznatky o výskytu německých příjmení, v čemž právě spočívá vlastní přínos monografie. Na rozdíl od historiků, kteří sdíleli představu o postupném jazykovém a kulturním počestování Němců (tj. nositelů německých příjmení) v českých zemích (J. Pekař, V. Klecanda aj.), zastával J. Beneš názor, že německá příjmení přinášeli zpravidla otcové, přicházející do českého prostředí zvenčí, zatímco usedlé matky byly nositelkami

českého jazyka a výchovy bez ohledu na to, že jejich děti dostaly německé příjmení. Filologickými argumenty opravuje Beneš rovněž představy historiků (F. Menčík, J. V. Šimák) o domnělých německých příjmeních, u nichž dokládá derivaci od slov slovanského původu.

Autor konstatuje značné rozdíly v soustavě německých příjmení Čechů v porovnání s českými příjmeními, ale také s německými příjmeními z jiných středoevropských zemí. Za specifický rys německých příjmení Čechů pokládá hojný výskyt příjmení odvozených z místních jmen a z nářečních výrazů. Objevují se v mnoha pravopisných variantách přízpusobených české výslovnosti. Vysokou frekvenci příjmení odvozených od zaměstnání vysvětluje Beneš vyšší specializací německé řemeslné výroby v minulosti. Naproti tomu omezený výskyt příjmení vycházejících z geografických názvů je podle autorova názoru dán tím, že v pohusitské době přicházeli Němci pouze z blízkého sousedství a po Bílé hoře výhradně z katolických oblastí, což by vysvětlovalo malou přítomnost příjmení saského původu. Na podobě příjmení vzniklých v českých zemích se podepsala značná nářeční diferenciacie, která způsobila, že byla do zachovaných pramenů zapisována ve fonetické, nikoli ve spisovné podobě. Výklad upozorňuje na pozoruhodné jevy prolínání dvou sousedních jazyků a na vlny posilování a slábnutí vlivu němčiny v českých zemích. Škoda jen, že se autor nepokusil tyto poznatky zevrubněji shrnout v širších kulturně historických souvislostech. Osudy samotné Benešovy knihy jsou střřípkem do mozaiky rozporuplných dějin české vědy ve druhé polovině 20. století. Publikace měla totiž na sklonku šedesátých let vyjít v nakladatelství Academia, když se za ni v úloze recenzentů postavili vynikající

lingvisté Vladimír Šmilauer, Ivan Lutterer a Emil Skála. Proti nim i proti nakladatelství však na prahu „normalizace“ vystoupil tehdy mocný prorežimní historik Josef Kočí, který dílo odsoudil výrokiem, že „odporuje marx-leninskému světovému názoru“ (s. 9). Také se zřetelem k této epizodě je správné, že M. Nováková nepřistoupila k aktualizaci Benešova díla ve smyslu současného antroponomastického bádání, ale po nezbytných úpravách – formálním zpřehlednění, detailní zřejstříkování apod. – ponechala v hlavních rysech původní dokument o stavu českého sociolingvistického myšlení padesátých až sedmdesátých let. I v této podobě je to významný zdroj poučení o jedné stránce česko-německých vztahů v minulosti.

Jaroslav Pánek

Středověk

Anna MARCINIÁK-KAJZER
Rzeczy ludzi średniowiecza. W domu
Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu
Łódzkiego 2021, 440 s.,
ISBN 978-83-8220-269-4.

Téma knihy Anny Marciniak-Kajzer, archeoložky působící na univerzitě w Łodzi, není nijak nové. Vychází z konceptu studia materiální kultury, formulovaného již na konci 19. století. Autorka nahlíží na problematiku hmotné kultury prizmatem archeologie, jejíž poznatky konfrontuje s ikonografickými a sociolingvistickými prameny stejně jako etnografickými doklady z 19. století. Většinu předmětů, spojených se středověkým životem v domě, pojímá deskriptivním způsobem. Do antropologicky pojatých interpretací se pouští jen výjimečně.

Věcné členění knihy je vcelku jednoduché: stěny a podlahy v domě, ohřev a osvětlení

Redakce

Vedoucí redaktoři | Editors-in-chief:

Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK

Výkonný redaktor | Managing Editor: Jan Slaviček

Technický redaktor | Administrative Editor: Jaroslav Novotný

Vědecká rada | Scientific Board:

Zdeněk Beneš, Václav Bůžek, Milan Hlavačka, Martin Holý, Michaela Hrubá, Tomáš Knoz, Robert Kvaček, Jiří Lach, Václav Ledvinka, Jiří Malíř, Jan Němeček, Svatava Raková, Eva Semotanová, Petr Sommer, Miroslav Šedivý, Petr Vorel, Josef Žemlička

s redakčním kruhem | with Editorial Board:

Marie Buňatová, Ivan Hlaváček, Zdeněk Hojda, Miroslav Hroch, Magdaléna Pokorná, Ivan Šedivý

Mezinárodní vědecká rada | International Scientific Board:

Hugh L. Agnew (Washington), Joachim Bahlcke (Stuttgart), Detlef Brandes (Düsseldorf), Robert J. W. Evans (Oxford), Henryk Gmiterek (Lublin), Wojciech Iwańczak (Warszawa), Dušan Kováč (Bratislava), Piotr M. Majewski (Warszawa), Antoine Marès (Paris), Ralph Melville (Mainz), Nicolette Mout (Leiden), Taku Shinohara (Tokio), Thomas Winkelbauer (Wien)

Návrh obálky a typografie | Design:

Jáchym Šerých

**Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. | Published by the Institute of History
of the Czech Academy of Sciences**

Adresa | Address:

Prosecká 809/76, CZ-190 00 Praha 9 – Nový Prosek. Tel.: +420 225 443 241

E-mail: cch@hiu.cas.cz

Tiskne Powerprint s. r. o., Kamýcká 751/60, Praha - Suchdol.

Přijímání objednávek | Distribution:

Distribuci předplatitelům provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p., telefonicky na bezplatné lince 800 300 302, elektronicky na: postabo.prstc@cpost.cz, písemně na adrese: Česká pošta, s. p., oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3. Smluvní vztah mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobecnými obchodními podmínkami pro předplatitele.

Distribuce pro Slovensko:

Magnet Press, Slovakia s. r. o., Šustekova 8, P. O. Box 17,

SK-851 04 Bratislava, tel.: 01/67201931-33, fax: 02/67201930, e-mail: predplatne@press.sk

Distribution rights in all remaining areas (with the exception of the Czech Republic and Slovakia):

Kubon and Sagner, Postfach 340108,

D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Jednotlivá čísla lze zakoupit též v Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; nám. Svobody 13, 602 00 Brno) nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. (Prosecká 76, 190 00 Praha 9; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím distributora www.kosmas.cz.

ČČH vychází čtvrtletně | ČČH is published quarterly.

Toto číslo vyšlo v červnu 2021 | *This issue was published in June 2021.*

Cena jednotlivého výtisku 130 Kč.

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1); SCOPUS

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep>

<http://hsozkult.geschichte.huberlin.de/zeitschriften>

<http://cejsh.icm.edu.pl>

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky>

<http://www.proquest.com>